

**Recenzja dorobku naukowego i dydaktycznego
w postępowaniu habilitacyjnym
Pani Dr Pauliny Sosnowskiej**

Lektura tekstu nie jest ani oderwana od biografii jej autora, ani też nie jest lekturą przez pryzmat biografii. Martin Heidegger, którego nazwisko wielokrotnie będzie powracało w mojej recenzji bardzo precyzyjnie przygotowywał recepcję swojej twórczości, w której nie było miejsca na biografię. Z wielu źródeł, m.in. od Hansa-Georga Gadamera można było usłyszeć opowieść, że Heidegger rozpoczął swój wykład o Arystotelesie mówiąc, że „Arystoteles się urodził, żył i umarł” („*Aristoteles wurde geboren, er lebte und starb*”). Heidegger chwilę się zatrzymał i zaproponował: „Zwróćmy się teraz ku jego myśli”: („*Wenden wir uns seinem Denken zu*.”) Czy rzeczywiście filozofowanie jest kwestią wyboru pomiędzy biografią a dziełem, czy raczej syntezą biografii i dzieła? (Karl Jaspers, *Nicht Sache oder Person, sondern Person und Sache*). Przyjrzyjmy się zatem osobie i myśli Pani Dr Pauliny Sosnowskiej.

Habilitantka ukończyła studia pedagogiczne i filozoficzne na Uniwersytecie Warszawskim otrzymując magisterium z pedagogiki i filozofii, *summa cum laude*. W roku 2007 uzyskała stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki z wyróżnieniem na podstawie rozprawy „Filozofia wychowania w perspektywie różnicy ontologicznej w *Sein und Zeit* Heideggera”. Rozprawa doktorska, która ukazała się drukiem jako *Filozofia wychowania w perspektywie heideggerowskiej różnicy ontologicznej* (Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2009) dotyczy fenomenologiczno-hermeneutycznego zwrotu w filozofii Heideggera i jego konsekwencji dla filozofii edukacji. Rozumienie różnicy ontologicznej jest traktowane jako klucz hermeneutyczny do interpretacji wczesnego Heideggera i jest fundamentalne dla hermeneutycznej filozofii edukacji.

Dr Sosnowska jest zawodowo związana z Zakładem Filozoficznych Podstaw Pedagogiki Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Warszawskiego od roku 2004. Zainteresowania naukowo-badawcze Habilitantki koncentrują się wokół relacji między pedagogiką a filozofią. Problematykę tę rozwija w kierowanym przez siebie od 2013 roku Zakładzie Filozoficznych Podstaw Pedagogiki. W stosunku do pracy doktorskiej nastąpiła w podejściu Dr Sosnowskiej zmiana perspektywy badawczej na filozoficzno-historyczno-społeczną.

Uniwersytet Warszawski<http://uw.edu.pl/>**Wydział Pedagogiczny**<http://www.pedagog.uw.edu.pl/index.php>

Zakład Pedagogiki Ogólnej i Filozofii Edukacji

Dr hab. **Andrzej Wiercinski**Profesor UW
ul. Mokotowska 16/20
00-561 WarszawaProf. Dr. Dr. **Andrzej Wiercinski**
Albert-Ludwigs-Universität Freiburg,
Germany
<http://www.theol.uni-freiburg.de/institute/ist/cr/wiercinski>andrew.wiercinski@gmail.com
<http://www.iihermeneutics.org>

Warszawa, 25.04.2016

Dorobek naukowo-badawczy Dr Sosnowskiej składa się obok wspomnianej już *Filozofii wychowania w perspektywie Heideggerowskiej różnicy ontologicznej*, poszerzonej o podrozdział *Heidegger i Levinas*, ss. 211-224, z serii artykułów i rozprawy *Arendt i Heidegger. Pedagogiczna obietnica filozofii* (Universitas: Kraków, 2015). Opublikowane dotychczas artykuły (16) jasno zakreślają szeroką perspektywę badawczą Habilitantki. Zarówno artykuł „Kepler i Platon: o możliwym znaczeniu kosmologii dla filozofii wychowania”, który nie tylko egzemplifikuje relację między starożytną kosmologią a Keplerem, prekursorem rewolucji naukowej, ale pokazuje konieczność komplementarnej refleksji o rzeczywistości, jak i „Teologia polityczna i nowożytność: Hans Blumenberg kontra Carl Schmitt”, prezentujący polemikę Hansa Blumenberga i Carla Schmitta, traktowane są przez Habilitantkę jako poszerzenie horyzontów badawczych, koniecznych dla bardziej twórczego rozumienia relacji między filozofią a pedagogiką.

Artykuły „Od sporu między parweniusem a pariasem do napięcia między życiem i światem”, „O genezie filozoficznych i pedagogicznych kategorii Hannah Arendt”, „Idea niemieckiego uniwersytetu. Mit Humboldta?” „Spór o zasadę Bildung i problem tożsamości żydowskiej w perspektywie ‘wczesnej’ Hannah Arendt” oraz „Plato’s Allegory of the Cave Reconsidered: The Heideggerian Approach” spójnie podkreślają konsekwentny wysiłek docierania do rozumienia nowożytnej idei edukacji w jej odmienności od greckiej παιδεία.

Kolejną grupę artykułów, „Spór o prawomocność epoki nowożytnej”, „Czy Hannah Arendt była fenomenologiem?” „Is Hannah Arendt a Modernist After All”, „Arendt — Heidegger: Visual Art and the Public Space”, „Poprawność polityczna i myślenie o polityce. Przypadek Hannah Arendt” można, zgodnie z intencją ich Autorki, traktować jako wielowymiarowe przygotowanie do podjęcia tematyki rozprawy habilitacyjnej, zarówno w wymiarze szczególnego przygotowania warsztatowego, jak i erudycyjnego.

Obok wymienionych artykułów, Habilitantka dokonała też przekładów tekstów naukowych z języka angielskiego i niemieckiego (12) oraz napisała kilka (6) recenzji. Tłumaczenie zachodniej literatury filozoficznej na język polski jest ważnym elementem własnego rozwoju naukowego, a nie jedynie służbą wobec społeczeństwa. Jeżeli przyjmiemy, że każdy przekład jest interpretacją, to tłumaczenie tekstów filozoficznych nie jest jedynie przyczynkiem do uprawiania filozofii, ale filozofowaniem *sensu stricto*. Nie chodzi tu o preferencyjność języka, w którym się filozofuje, ale o rozumienie, że język nie jest jedynie narzędziem komunikacji, ale sposobem bycia w świecie, *modus existendi*. Szkoda, że ten ważny wymiar (samo)kształcenia filozoficznego jest w świetle obowiązujących w Polsce wymagań systemowych traktowany wciąż bardzo marginalnie.

Habilitantka brała aktywny udział w dziesięciu międzynarodowych i krajowych konferencjach naukowych. Warto podkreślić dwie międzynarodowe konferencje, na które była zaproszona z wykładem (invited speaker): *Naucznyje, istoriczeskije i literaturne aspekty filozofii*, Białystok, 2014 i *Image in Space*, Usti nad Labem, Republika Czeska, 2013. Wygłosiła też pięć wykładów w zakresie popularyzacji nauki. Czterokrotnie recenzowała artykuły dla *Argument: Biannual Philosophical Journal*.

Dr Paulina Sosnowska jest członkiem Philosophy of Education Society of Great Britain, Deutsche Gesellschaft für Erziehungswissenschaften, Polskiego Towarzystwa Filozoficznego i Polskiego Towarzystwa Fenomenologicznego.

Dr Sosnowska posiada również bogate doświadczenie dydaktyczne. Od roku 2004 prowadzi zajęcia ze studentami: Wykład i ćwiczenia z filozoficznych podstaw pedagogiki, ćwiczenia z historii filozofii i filozofii współczesnej, translatorium dla studentów doktoranckich i konwersatoria w języku obcym na studiach magisterskich i doktoranckich. Opiekuje się Doktoranckim Kołem Naukowym „Historyczne Konteksty Pedagogiki” oraz Doktoranckimi Grupami Translatorskimi.

Habilitantka współpracuje od lat z Prof. Dr. Georgiem Cavallarem z Uniwersytetu Wiedeńskiego oraz Prof. Dr. Christiane Thompson w Uniwersytecie we Frankfurcie nad Menem. W 2013 roku była stypendystką DAAD na Uniwersytecie w Halle. W tym samym roku odbyła również krótki staż dydaktyczny w Institute of Education w Londynie.

Rozprawa habilitacyjna Dr Pauliny Sosnowskiej, *Arendt i Heidegger. Pedagogiczna obietnica filozofii* jest oryginalnym paradygmatem pytania o relację między filozofią a pedagogiką. Pytanie to jest usytuowane w kontekście egzystencjalnie skomplikowanej i intelektualnie niezwykle twórczej drogi myślowej Arendt i Heideggera. Tematyzując filozoficzną relację między Arendt i Heideggerem, Habilitantka analizuje ją w szerokim kontekście zmagania obojga myślicieli z filozoficzną tradycją Zachodu, podkreślając jednocześnie jej fundamentalne znaczenie dla rozumienia pedagogicznego znaczenia filozofii. Praca składa się z trzech części: „Tradycja filozoficzna i pedagogika”, „Filozofia i pedagogika na rozstaju” oraz „Pedagogiczna obietnica filozofii.” Ten triadyczny układ pracy sytuje rozważania o filozofii edukacji w rozpięciu pomiędzy przeszłością, terażniejszością i przyszłością, podkreślając zakorzenienie w historii i kulturze, które kształtuje nasze rozumienie siebie i edukacji (*wirkungsgeschichtliches Bewußtsein*). Niefortunne wydaje mi się powtórzenie podtytułu książki jako tytułu części trzeciej.

Arendt i Heidegger. Pedagogiczna obietnica filozofii jest uporządkowaniem i gruntownym przemyśleniem relacji między filozofią i pedagogiką. Wychodząc od opisu tradycyjnej relacji

między pedagogiką a filozofią, Habilitantka rekonstruuje spełnianie się filozoficznej obietnicy dla pedagogiki' i problematyzuje zarówno filozoficzną odpowiedź Arendt na Platońską wizję *paidei* oraz jej Heideggerowską interpretację. Arendt spór z Platonem sygnalizuje jej niepokodzenie z wykładnią Heideggera. Interpretacja Platońskiej alegorii jaskini jako pedagogicznej obietnicy indywidualnego i politycznego zbawienia przez filozofię służy przedstawieniu modelu Platońskiej edukacji filozoficznej jako głównej drogi myśli zachodniej.

Rozumienie neohumanistycznej idei *Bildung* z jej modyfikacją w postaci społecznego ideału *Bildung* przygotowuje do refleksji nad ideą uniwersytetu Wilhelma Humboldta z uprzywilejowanym miejscem filozofii w strukturze uniwersytetu. Państwo ma być gwarantem autonomii uniwersytetu oraz wolności badań i nauczania, co niesie ze sobą konieczność reinterpretacji faktyczności autonomii uniwersytetu.

„Autentyczność – pedagogiczna obietnica Heideggera” ma zdaniem Habilitantki zrekonstruować pedagogiczną obietnicę „ukrytą” w *Byciu i czasie*. Odważnie nazywa Habilitantka *Bycie i czas* pedagogiką, gdyż to dekonstrukcja onto-teologii ma przede wszystkim zmienić nasze (samo)rozumienie. Odwołując się do cytatu, który Heidegger zamieszcza pod koniec swojego *opus magnum*: „Praktyczny cel naszego stanowiska jest pedagogiczny w najszerszym i najgłębszym sensie tego słowa. Cel ten stanowi duszę wszelkiej prawdziwej filozofii i prawdę Platona i Arystotelesa” czyni go kluczem interpretacyjnym pedagogiki *Bycia i czasu*. Habilitantka oferuje cały szereg ważnych analiz punktowych dotyczących rekonstrukcji podstawowego zamysłu *Bycia i czasu* jako *Daseinsanalyse*, z fundamentalnym wymiarem egzystencji ludzkiej jako byciem-w-świecie (*in-der-Welt-sein*), gdzie świat *Dasein* to współ-świat (*Mitwelt*), a bycie-w to współbycie z innym (*Mitsein*). *Bycie i czas* mimo promowania fundamentalnie odmiennego rysu skończoności *Dasein* jako doświadczenia czasowości (*Temporalität*) własnej egzystencji w byciu-ku-śmierci (*Sein zum Tode*) można więc dalej traktować jako obietnicę indywidualnego zbawienia przez filozofię.

„Filozofia i pedagogika na rozstaju” jest dyskusją z nieciągłością tradycji europejskiej i pytaniem o wychowawczą rolę filozofii. Trudno mi przyjąć wykładnię Habilitantki o zasadniczej, choć zamaskowanej nieciągłości w myśli Heideggera i jestem zdania, że podobnie jak istnieje fundamentalna zależność między wczesnym Heideggerem, a *Byciem i czasem*, tak też nie ma żadnego zdecydowanego zerwania (*Bruch/Abbruch*) między *Byciem i czasem* i jego aktywnością polityczną. Stąd też niewierność własnej myśli nie musi być interpretowana jako warunek zaistnienia w kręgach nazistowskich. Inaczej niż Habilitantka czytam *Rektoratsrede*, widząc w niej dążenie Heideggera do radykalnej reinterpretacji rozumienia

— edukacji. Heidegger wiązał duże nadzieje na reformę systemu uniwersyteckiego przy pomocy nazizmu. Jego ambicją było radykalna transformacja akademickiego wykształcenia w Niemczech. Uniwersytet miał być przygotowany do podjęcia autentycznego przywództwa, podczas gdy dotychczasowa kontraproduktywna idea wolności akademickiej musi ustąpić wobec rzeczywistej wolności, determinowanej przez trzy zobowiązania: wobec wspólnoty narodowej w służbie pracy (*an die Volksgemeinschaft im Arbeitsdienst*), wobec narodu w służbie wojskowej (*an die Nation im Wehrdienst*) oraz jako najwyższa duchowa misja wobec narodu niemieckiego w służbie wiedzy (*als Höchstes an den geistigen Auftrag des deutschen Volkes im Wissensdienst*). Heidegger widzi Uniwersytet jako obóz re-edukacji (*Umerziehungslager*), który ma kształcić i wychowywać, a raczej dyscyplinować liderów i strażników losu narodu niemieckiego (*Führer und Hüter des Schicksals des deutschen Volkes in die Erziehung und Zucht nimmt*) i czynić go walczącą wspólnotą nauczycieli i uczniów (*eine der Lehrer und Kampfsgemeinschaft Schüler*). Ta walka o wolność Uniwersytetu niemieckiego nie może być postrzegane jako wezwanie do niepodległości, lecz do skrajnego poświęcenia się realizacji duchowej misji narodu niemieckiego, opatrzonej pieczęcią jego historii. Od zrozumienia tej misji zależy istnienie Zachodu. Zadanie jej wypełnienia spoczywa dziś na barkach Niemców, tak jak w przeszłości odpowiadali za nią Grecy. *Rektoratsrede* poprzedzają wykłady *Vom Wesen der Wahrheit. Zu Platons Höhlengleichnis und Theätet* w semestrze zimowym 1931/32, gdzie Heidegger koncentruje się na figurze Liberatora, który uwolnił więźniów z jaskini i teraz ma ich prowadzić. Heidegger buduje swoją filozofię nowego początku w decydującym momencie dochodzenia do władzy kolejnego lidera. Heidegger rozumie siebie jako filozofa tego nowego początku i duchowego przywódcę tego nowego ruchu. To on jest pierwszym wybitnym myślicielem od Heraklita.

Z okazji osiemdziesiątych urodzin Heideggera, który już od dziesięcioleci cieszył się międzynarodową sławą, Arendt mówiła o młodym wykładowcy (*Privatdozent*) z Freiburga, którego reputacja jako filozofa rozpowszechniała się po Niemczech jak pogłoski o ukrytym królu (*rumors of a hidden king*). Od początku bezpośrednich kontaktów z Heideggerem, czyli od 1924 roku, kiedy była jego studentką w Marburgu, Arendt była zauroczona swoim Mistrzem. Jego interpretacja *Sofisty* oraz *Etyki nikomachejskiej* zadecydowały o jej wrażliwości na refleksję nad sposobem bytowania Dasein. Arendt nie godziła się na Heideggerowską wykładnię $\varphi\rho\nu\nu\eta\sigma\iota\varsigma$, w której dopatrywała się uprzywilejowania życia teoretycznego. Nawet fundamentalne Heideggerowskie rozróżnienie pomiędzy myśleniem kontemplacyjnym (*besinnliches Denken*) i myśleniem kalkulacyjnym (*berechnendes Denken*) nie zmienia faktu, że interpretuje on *vita activa* z perspektywy *vita contemplativa*. Habilitantka konsekwentnie

rekonstruuje filozofię Arendt i jej pedagogiczne znaczenie, posiłkując się m.in. rozumieniem nowożytności Blumenberga, jako czynieniem świata bardziej światowym i ludzkim.

Pytając o współczesną relację między filozofią a pedagogiką, Habilitantka rozważa nowe możliwości myślenia, rekonstruując zasadę pedagogiczną (*pedagogical principle*) Arendt. Habilitantka wydobywa z myśli Arendt Herderowską siłę precedensu, co jest jej istotnym wkładem w kontynuację myślenia pedagogicznego Arendt. Skoro jednym z podstawowych elementów *conditio humana* jest fakt, że na świat przychodzą ludzie, to dziecko, jako istota nowa, pojawiająca się w świecie ludzi nie tylko ma zagwarantowaną szczególną pozycję w tym świecie, wynikającą już z samego bycia „nowym” w świecie i dla świata, ale wnosi też ze sobą do tego świata element odnowy, przemiany i rozwoju. W tym właśnie wymiarze dziecko jest wyzwaniem dla świata, domaga się uwagi, troski i pomocy w rozwoju własnego potencjału. Dla Arendt, narodziny (*natality*) jako sposób znalezienia się w świecie, są najważniejszym aspektem kondycji ludzkiej. Za św. Augustynem, dla którego wolna wola była zdolnością dawania początku rzeczom i zdarzeniom, Arendt rozumie człowieka jako sprawcę, który daje początek swym czynom. Kluczowym znaczeniem edukacji jest nie tyle przekazywanie informacji, ale konsekwentne, kreatywne i konstruktywne przygotowywanie dzieci do udziału w odnawianiu świata. Chodzi o dobitne podkreślanie ważności tradycji dla rozumienia świata. Dostrzegając istotną wartość tej rewolucyjnej koncepcji edukacji nie musimy zadania pedagogiki upatrywać w opisie tego, „jak człowiek siebie stwarza niezależnie od struktur metafizycznych”. Posiłkowanie się opisami władzy Foucaulta i Agambena z jednej strony podkreśla doniosłość filozofii Arendt dla współczesnego rozumienia świata, z drugiej strony ma na celu kontynuację dekonstrukcyjnego dzieła Arendt. Można je również odczytać jako pytanie o nową metafizykę. Po wielu dekadach transcendentnej, dekonstrukcyjnej, logicznej, politycznej i naturalistycznej krytyki metafizyki możemy dziś mówić o metafizycznym zwrocie (*metaphysical turn*) w filozofii współczesnej. Może właśnie potrzeba innej, nowej metafizyki, by twórczo postawić na nowo pytanie o pedagogiczną rolę filozofii. Nowatorskie jest rozumienie dwojakiego rozumienia wolności u Arendt. Obok wolności działania w sferze publicznej Habilitantka wydobywa z myśli Arendt ten wymiar wolności, który związany jest z Kantowskim myśleniem rozszerzonym.

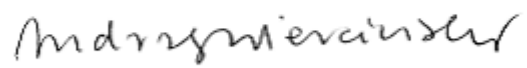
Obietnica, *ἐπαγγελία*, dosłownie oznacza zwiastowanie tego, co właściwe, słuszne. Obietnica filozofii jest jednocześnie gwarancją spełnienia owej obietnicy przez filozofię, *φιλοσοφία*. Wskazuje na źródło, do którego się odnosi, a jednocześnie zorientowana jest na przyszłość. To tak, jak u Heideggera, „*Herkunft aber bleibt stets Zukunft*“. Może gdyby pójść właśnie tym tropem udałoby się odsłonić (*ἀλήθεια*, *Entbergung*) napięcie między obietnicą i przebaczeniem,

fundamentalne dla Arendt rozumienia nieprzewidywalności i nieodwracalności (*unpredictability and irreversibility*) ludzkiego działania, w tym edukacji. Zdolność przebaczenia i zdolność obietnicy pozwalają zreinterpretować filozofię edukacji. Obie te zdolności związane są z czasowością ludzkiej egzystencji (*temporality of human existence*). Bez przebaczenia byłibyśmy więźniami konsekwencji naszego działania. Bez obietnicy błąkalibyśmy się jak zagubieni wędrowcy. To właśnie pomiędzy przebaczeniem i obietnicą odkrywamy własną tożsamość. Uczymy się przebaczać, by uczyć się nadziei; żyć przebaczeniem, by żyć nadzieją. Tak rozumiem pedagogiczną obietnicę filozofii Arendt, która rodziła się i dojrzewała w nieustannym intelektualnym zmaganiu z Heideggerem, który wyznał jej swoją miłość słowami św. Augustyna: „*Amo* znaczy *volo ut sis*: [...] kocham Cię, chcę, żebyś była, kim jesteś”. Właśnie między przebaczeniem i nadzieją obietnicy spełnia się istota edukacji, która jest zawsze (samo)edukacją: *Erziehung ist sich erziehen, Bildung ist sich bilden*. Pytanie o filozofię edukacji, szczególnie w horyzoncie inspiracji Heideggera i Arendt jest pytaniem o nowy początek, o odślanianie ontologicznych implikacji edukacji. Jeśli ἀρχεῖν znaczy rozpoczynać, prowadzić, czy nawet panować, to możemy, za Arendt, powiedzieć, że jest to nie tylko początek, ἀρχή, ale też pierwotny sens kontroli, która wypływa z początku i jest pod wpływem owej źródłowej siły tworzącej ἀρχή, a która to przenika i wypełnia nasze (samo)rozumienie i działanie, πρᾶττειν.

„Pedagogiczna obietnica filozofii” Dr Sosnowskiej jest ważną i intelektualnie angażującą propozycją rozumienia filozofii wychowania. Zarówno merytorycznie, jak i formalnie rozprawa habilitacyjna jest wnikliwą interpretacją relacji pomiędzy filozofią i pedagogiką w jej *Wirkungsgeschichte*. Obfita bibliografia, przede wszystkim w języku niemieckim i angielskim, świadczy o bardzo dobrej znajomości literatury przedmiotu. Linearna lektura dorobku naukowego Habilitantki pozwala zauważyć doskonalenie warsztatu naukowego, zarówno w wymiarze nowatorstwa myślenia, jak i precyzji komunikowania. Na szczególną uwagę zasługuje rzetelność analiz i solidność warsztatu interpretacyjnego. Naukowe i dydaktyczne zaangażowanie Habilitantki świadczy o tym, że jest bardzo dobrze przygotowana do prowadzenia samodzielnej pracy naukowej. Dr Sosnowska spełnia wymogi określone w Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule naukowym w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595, z późn. zm) oraz Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 września 2011 r. w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego (Dz.U. nr 196 poz. 1165). Pozytywnie oceniając dorobek naukowo-dydaktyczny uważam, że Dr Paulina Sosnowska spełnia wszystkie kryteria konieczne do uzyskania stopnia naukowego

■ doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika.

8

A handwritten signature in black ink, reading "Andrzej Wiercinski". The script is cursive and somewhat stylized.

Andrzej Wiercinski